

Monika Utzig

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ZALEŻNOŚĆ MIĘDZY PRZYCHODAMI A STRUKTURĄ KONSUMPCJI GOSPODARSTW DOMOWYCH W POLSCE

THE DEPENDENCE BETWEEN REVENUES AND STRUCTURE OF CONSUMPTION EXPENDITURES IN HOUSEHOLDS IN POLAND

Słowa kluczowe: wydatki konsumpcyjne, konsumpcja żywności, dochód, gospodarstwa domowe
Key words: consumption expenditures, food consumption, income, households

Synopsis. W artykule przedstawiono zależność pomiędzy przychodami a strukturą konsumpcji w gospodarstwach domowych w Polsce. Analizę przeprowadzono w oparciu o budżety gospodarstw domowych w latach 2006-2009. Autorka zbadała przychody i strukturę wydatków wraz z wydatkami na żywność i napoje bezalkoholowe, w 6 typach gospodarstw domowych: pracowników na stanowiskach robotniczych, pracowników na stanowiskach nierobotniczych, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów i rencistów. Badane typy gospodarstw domowych różnią się zarówno pod względem struktury wydatków jak i pod względem udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem. Najniższy poziom tego udziału występował w gospodarstwach domowych o najwyższych przychodach.

Wstęp

Każdy producent, również producent żywności, powinien odpowiedzieć na trzy zasadnicze pytania: jakie dobro produkować? dla kogo? jakimi technikami? Odpowiedzi na dwa pierwsze pytania zależą od wysokości środków finansowych, którymi dysponują podmioty podejmujące decyzje o zakupach – gospodarstwa domowe. Zachowania ekonomiczne gospodarstw domowych, rozumiane jako gospodarowanie majątkiem i budżetem domowym, obejmujące sposoby pozyskiwania i użytkowania niefinansowych i finansowych składników majątkowych, zdeterminowane są przez wiele czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych. Wśród pozaekonomicznych czynników determinujących zachowania gospodarstw domowych można wyróżnić determinanty [Bywalec 2009]: biologiczne i ekologiczne, demograficzne i społeczne i kulturowe. Jako ekonomiczne czynniki określające zachowania gospodarstw domowych wyróżnia się natomiast:

- rodzaj i stopień aktywności gospodarczej członków gospodarstwa domowego,
- zasoby majątkowe gospodarstwa domowego oraz dostęp do dóbr publicznych,
- dochody bieżące gospodarstw domowych, a także sposób ich pozyskiwania,
- poziom cen dóbr nabywanych przez gospodarstwa domowe oraz ich relacje,
- podaż dóbr nabywanych przez gospodarstwa domowe oraz sposoby ich dystrybucji.

W artykule podjęto się próby analizy zależności pomiędzy wysokością przychodów a strukturą wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w Polsce. W szczególności podjęto się empirycznej weryfikacji zależności pomiędzy wysokością przychodów a udziałem wydatków na żywność, zwanej prawem Engla.

Analizę przeprowadzono na podstawie danych GUS, dotyczących budżetów gospodarstw domowych w latach 2006-2009 [Budżety gospodarstw... 2007-2010]. Określono różnice przychodów i struktury wydatków pomiędzy poszczególnymi typami gospodarstw domowych.

Celem artykułu było określenie zależności pomiędzy wysokością przychodów a strukturą wydatków konsumpcyjnych w sześciu typach gospodarstw domowych w Polsce w latach 2006-2009.

Material i metodyka badań

Zarówno w odniesieniu do gospodarstw domowych, jak i w odniesieniu do krajów występuje zróżnicowanie udziału wydatków na żywność w wydatkach konsumpcyjnych ogółem. W Unii Europejskiej w latach 2000-2006 najniższym – nieprzekraczającym 10% udziałem wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach konsumpcyjnych ogółem charakteryzowały się Irlandia, Luksemburg oraz

Wielka Brytania, podczas gdy najwyższym udziałem wydatków na żywność (powyżej 20%) charakteryzowały się: Rumunia, Litwa, Bułgaria i Łotwa [Dudek, Koszela 2010].

Na podstawie wyników badań gospodarstw domowych sformułowano prawo Engla mówiące że udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem obniża się wraz ze wzrostem dochodów [Bywalec 2009]. Zależność pomiędzy wysokością dochodów a wielkością wydatków konsumpcyjnych w odniesieniu do danych makroekonomicznych analizował Keynes [2003]. W jego funkcji konsumpcji wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych składają się z konsumpcji autonomicznej – niezależnej od poziomu dochodu oraz konsumpcji zależnej od dochodu rozporządzalnego [Snowdown, Vane 2005].

Zaproponowana przez Keynesa funkcja konsumpcji była wielokrotnie weryfikowana empirycznie oraz poddawana krytyce, a głównym zarzutem było to, że niedostatecznie dobrze odwzorowuje ona faktyczne zależności występujące w gospodarce [Hall, Taylor 2005].

W keynesowskiej funkcji konsumpcji jedynym czynnikiem wpływającym na wielkość konsumpcji jest bieżący dochód rozporządzalny. Rozszerzeniem tej teorii są ukierunkowane na przyszłość teorie konsumpcji, spośród których największą popularność uzyskały powstałe w latach 50. XX w. teoria cyklu życia Modiglianiego i teoria permanentnego dochodu Friedmana [Hall, Taylor 2005].

Teoria cyklu życia Modiglianiego zakłada, że ludzie dążą do utrzymania poziomu konsumpcji na względnie stałym poziomie w czasie całego życia. W szczególności gromadzą oszczędności w okresie aktywności zawodowej, które następnie przeznaczają na sfinansowanie konsumpcji w okresie emerytalnym. W teorii Modiglianiego wielkość konsumpcji realizowana w danym okresie zależy od bieżącego dochodu oraz zgromadzonego wcześniej majątku [Hall, Taylor 2005].

Modigliani przyjął założenie, że czas trwania życia dzieli się na dwie części. W trwającym N lat okresie pracy zarobkowej dochód rozporządzalny jest stały i wynosi Y . W okresie emerytalnym trwającym $(L-N)$ lat nie osiąga się żadnych dochodów, zakłada się więc brak jakiegokolwiek systemu emerytalnego. Aby umożliwić sobie utrzymywanie konsumpcji na stałym poziomie C w okresie pracy zarobkowej i w czasie pozostawania na emeryturze, konieczne jest gromadzenie oszczędności podczas okresu pracy zarobkowej. Maksymalny poziom zakumulowanych oszczędności zostaje osiągnięty w momencie przechodzenia na emeryturę [Modigliani 1986].

W teorii permanentnego dochodu [Friedman 1957] poziom konsumpcji pozostaje względnie stały nawet wtedy, gdy dochód rozporządzalny w krótkim okresie się zmienia. Wzrost dochodu, który nie zostanie uznany za trwały, nie przełoży się na zwiększenie konsumpcji, a w całości zostanie przeznaczony na oszczędności. Dopiero wzrost dochodu uznany za permanentny przełoży się na zwiększenie poziomu konsumpcji [Hall, Taylor 2005]. W modelu Friedmana dochód permanentny jest najczęściej określony jako przeciętny dochód z ostatnich kilku lat. Innym podejściem jest też oszacowanie dochodu permanentnego jako sumy dochodu z poprzedniego okresu i części zwiększenia dochodu w bieżącym okresie, co wynika to z tego, że w momencie, kiedy ma miejsce zmiana dochodu konsument nie wie czy będzie ona trwała czy przejściowa, zakłada jednak, że przynajmniej część tego wzrostu zostanie utrzymana w przyszłości.

Zgodnie z teorią Friedmana proporcja pomiędzy wielkością dochodu permanentnego a poziomem wydatków konsumpcyjnych jest względnie stała, a na jej zmiany mają wpływ następujące czynniki [Bywalec 2009]:

- poziom stopy procentowej (wyższa stopa procentowa powoduje, że preferowane jest odłożenie konsumpcji w czasie),
- stosunek pomiędzy dochodem a posiadanym majątkiem (im większy majątek, tym wyższy poziom konsumpcji),
- stopień niepewności co do przyszłych dochodów,
- wiek i stan rodzinny konsumenta,
- uwarunkowania kulturowo-społeczne.

W badaniach empirycznych rozróżnia się pojęcie dochodu rozporządzalnego i dochodu dyspozycyjnego. Dochód rozporządzalny obejmuje bieżące dochody pieniężne i niepieniężne pomniejszone o podatki dochodowe oraz składki na ubezpieczenia społeczne płacone przez ubezpieczonego. Dochód dyspozycyjny jest to dochód rozporządzalny pomniejszony o wydatki gospodarstw domowych na cele niekonsumpcyjne, m.in.: kwoty przekazane innym podmiotom, darowizny, płacone alimenty, podatki majątkowe oraz straty pieniężne wynikające ze zdarzeń losowych [Bywalec 2007]. Analizując zależność pomiędzy dochodami a konsumpcją nie należy zapominać o hipotezie dochodu relatywnego Duesenberry'ego, zgodnie z którą poziom konsumpcji gospodarstwa domowego determinowany jest przez nie tylko jego dochody, ale też dochody innych gospodarstw domowych [Bywalec 2009]. W ostatnich latach, głównie w krajach wysoko rozwiniętych, obserwuje się również zjawisko polegające na ograniczaniu swoich własnych wydatków konsumpcyjnych i transferowanie zaoszczędzonych środków dla przyszłych pokoleń. Zjawisko to obserwowane jest coraz częściej wraz ze wzrostem zamożności społeczeństw [Bywalec 2009].

Wyniki badań

Dla potrzeb statystycznych wyróżnia się różne typy gospodarstw domowych ze względu na główne lub wyłączne źródło ich utrzymania. Wyróżnia się następujące podstawowe typy gospodarstw domowych [Budżety gospodarstw... 2009]:

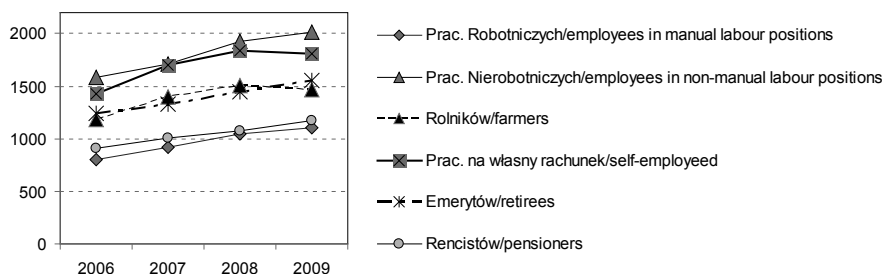
- pracowników (na stanowiskach robotniczych i nierobotniczych),
- rolników,
- pracujących na własny rachunek,
- emerytów i rencistów,
- utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (zasiłków, alimentów, darowizn, dochodów z tytułu własności i z wynajmu nieruchomości).

Poszczególne typy gospodarstw domowych różnią się pod względem wartości środków, którymi dysponują i które mogą przeznaczyć na konsumpcję. Na rysunku 1 przedstawiono przeciętne przychody na osobę w poszczególnych typach gospodarstw domowych. Przychody zostały zdefiniowane jako dochód rozporządzalny powiększony o pozycje takie, jak: pobrane lokaty, zaciągnięte pożyczki i kredyty, świadczenia z tytułu ubezpieczeń na życie, sprzedaży majątku rzeczowego oraz użytkowanych artykułów konsumpcyjnych [Budżety gospodarstw... 2009].

W latach 2006-2009 najniższymi przychodami na osobę w gospodarstwie domowym charakteryzowały się gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz rencistów. Najwyższymi przychodami na osobę w gospodarstwie domowym charakteryzowały się gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych oraz pracujących na własny rachunek. W gospodarstwach o najwyższych przychodach przypadających na 1 osobę środki, które mogą być przeznaczone na konsumpcję były niemal dwukrotnie wyższe niż gospodarstwach o najniższych przychodach.

Przychody determinują w pewnym stopniu możliwe poziomy wydatków gospodarstw domowych. Rozchody gospodarstw domowych to ich wydatki oraz pozycje oszczędnościowe po stronie rozchodowej obejmujące [Budżety gospodarstw... 2010]:

- wpłacone lokaty, w tym zakup papierów wartościowych,
- spłacone pożyczki i kredyty,
- pożyczki pieniężne udzielone osobom prywatnym,
- składki ubezpieczenia na życie,
- zakup, remont i modernizacja majątku rzeczowego (nieruchomości, środków trwałych użytkowanych w gospodarstwie indywidualnym w rolnictwie).

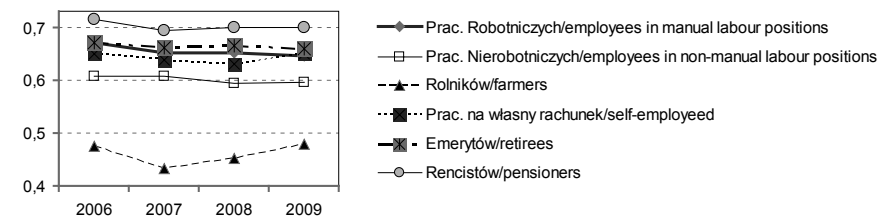


Rysunek 1. Średnie miesięczne przychody na osobę w poszczególnych typach gospodarstw domowych (2006-2009).

Figure 1. Average monthly per capita receipts in household's types (2006-2009).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Budżety gospodarstw... 2007-2010

Source: own study based on Budżety gospodarstw... 2007-2010



Rysunek 2. Relacja wydatków do rozchodów w poszczególnych typach gospodarstw domowych (2006-2009)

Figure 2. Expenditures to outgoings ratio in household's types (2006-2009)

Źródło: jak na rys.1

Source: see fig.1

Tabela 1. Struktura wydatków poszczególnych typów gospodarstw domowych w Polsce w 2009 r.
Table 1. The structure of expenditures of household's types in Poland (2009)

Wyszczególnienie/Specification	Struktura wydatków [%]/Structure of expenditures [%]					
	prac. robotniczych/ employees in manual labour positions	prac. nierobotniczych/ employees in non- manual labour positions	rolników/ farmers	prac. na własny rachunek/ self- employed	emerytów/ retirees	rencistów/ pensioners
Żywność i napoje bezalkoholowe/ Food and non-alcoholic beverages	28,1	20,2	33,2	20,7	27,8	30,2
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki/ Alcoholic beverages, tobacco and narcotics	3,5	2,3	2,5	2,4	2,5	2,7
Odzież i obuwie/ Clothing and footwear	5,1	6,5	5,9	6,2	3,2	2,9
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii/ Housing, water, electricity, gas and other fuels	19,8	16,9	17,1	18,0	23,2	25,2
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego/ Furnish household equipment and routine maintenance of the house	5,2	5,9	5,7	5,8	5,0	4,5
Zdrowie/ Health	3,6	4,3	4,0	4,0	8,2	8,0
Transport/ Transport	9,4	12,7	9,3	12,1	5,9	4,3
Łączność/ communication	4,8	4,4	4,6	4,9	4,3	4,5
Rekreacja i kultura/ recreation and culture	7,1	10,0	5,6	10,0	6,1	5,3
Edukacja/ education	1,1	1,9	0,7	1,6	0,3	0,4
Restauracje i hotele/ Restaurants and hotels	1,9	3,0	0,8	2,9	1,2	1,3
Inne towary i usługi/ Miscellaneous goods and services	4,7	6,1	4,8	5,4	5,0	4,3
Kieszonkowe/ Pocket-money	2,5	1,4	1,9	1,3	1,0	0,9
Pozostałe wydatki/ Other expenditures	3,2	4,3	3,8	4,6	6,3	5,4

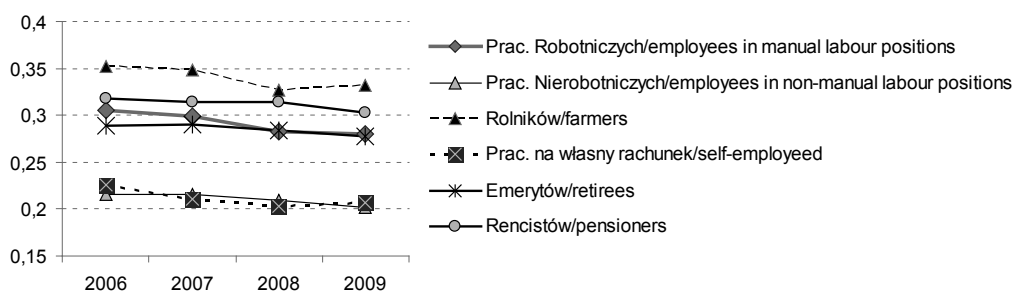
Źródło: jak na rys. 1
 Source: see fig. 1

Relację wydatków do rozchodów w poszczególnych typach gospodarstw domowych w badanym okresie przedstawiono na rysunku 2. W analizowanym okresie najniższa relacja wydatków do rozchodów występowała w gospodarstwach domowych rolników, co wynika z dużego udziału w rozchodach środków przeznaczonych na zakup, remont i modernizację majątku rzeczowego. Wśród pozostałych typów gospodarstw domowych najwyższy udział wydatków do rozchodów występował w gospodarstwach domowych rencistów, a najniższy w gospodarstwach pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

Badane gospodarstwa domowe różniły się pod względem struktury wydatków. W tabeli 1 przedstawiono strukturę wydatków poszczególnych typów gospodarstw domowych w 2009 r. W całkowitych wydatkach gospodarstw domowych najwyższy udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe występował w gospodarstwach domowych rolników i rencistów. Najniższy udział tych wydatków występował w grupach gospodarstw domowych o najwyższych przychodach – gospodarstwach pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujących na własny rachunek. W gospodarstwach domowych o najwyższych przychodach występował również:

- najniższy udział wydatków na napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki,
- najwyższy udział wydatków na odzież i obuwie, wydatków na wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego, wydatków na transport, wydatków na rekreację i kulturę, edukację, restauracje i hotele.

W kolejnym kroku przeanalizowano udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydat-



Rysunek 3. Relacja wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe do wydatków ogółem (2006-2009)

Figure 3. Expenditures on food and non-alcoholic beverages to total expenditures ratio (2006-2009)

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

kach ogółem w poszczególnych typach gospodarstw domowych w badanym okresie (rys. 3). W latach 2006-2009 w gospodarstwach domowych o najwyższych przychodach (gospodarstwa pracowników na stanowiskach nierobotniczych i pracujących na własny rachunek) występował najniższy udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe. Nie można jednak stwierdzić, że gospodarstwa o najniższych przychodach (gospodarstwa rencistów i pracowników na stanowiskach robotniczych) charakteryzowały się najwyższym udziałem wydatków na żywność. W całym badanym okresie najwyższy udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem miały gospodarstwa domowe rolników. Wynika to nie z wyższych niż w innych grupach gospodarstw domowych wydatków na żywność (w 2009 r. 236 zł/osobę miesięcznie w gospodarstwach rolników i średnio 240 zł/osobę miesięcznie we wszystkich gospodarstwach), ale z niższych wydatków ogółem (w 2009 r. 712 zł/osobę miesięcznie w gospodarstwach rolników i średnio 957 zł/osobę miesięcznie we wszystkich gospodarstwach). Niższy poziom wydatków ogółem w gospodarstwach domowych rolników wynika z faktu, że w gospodarstwach tych znaczną część rozchodów stanowiły wydatki na zakup, remont i modernizację majątku rzeczowego, również środków trwałych używanych w gospodarstwie indywidualnym w rolnictwie.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że gospodarstwa domowe różnych typów różniły się pod względem wielkości przychodów (najwyższe – gospodarstwa pracowników na stanowiskach nierobotniczych i pracujących na własny rachunek, najniższe – gospodarstwa rencistów i pracowników na stanowiskach robotniczych).

W gospodarstwach domowych o najwyższych przychodach występował najwyższy udział wydatków na: odzież i obuwie, wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego, transport, rekreację i kulturę, edukację oraz restauracje i hotele. Typy gospodarstw domowych o najwyższych przychodach charakteryzowały się najniższym udziałem wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem. Najwyższy udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem występował w gospodarstwach domowych rolników, co wynika z niższych niż w pozostałych gospodarstwach wydatków ogółem na osobę.

Uwzględniając specyfikę gospodarstw domowych rolników, w których z przychodów pokrywane były również wydatki na zakup, remont i modernizację wykorzystywanych środków trwałych, można stwierdzić, że potwierdziła się hipoteza Engla mówiąca, że bogatsze gospodarstwa domowe zmniejszają udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem.

Literatura

- Budżety gospodarstw domowych w 2006 r. 2007: Informacje i opracowania statystyczne. GUS, Warszawa.
 Budżety gospodarstw domowych w 2007 r. 2008: Informacje i opracowania statystyczne. GUS, Warszawa.
 Budżety gospodarstw domowych w 2008 r. 2009: Informacje i opracowania statystyczne. GUS, Warszawa.
 Budżety gospodarstw domowych w 2009 r. 2010: Informacje i opracowania statystyczne. GUS, Warszawa.
 Bywalec C. 2007: Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania. PWN, Warszawa.
 Bywalec C. 2009: Ekonomia i finanse gospodarstw domowych. PWN, Warszawa.
 Dudek H., Koszela G. 2010: Udział wydatków na żywność a poziom życia w krajach Unii Europejskiej. *Roczn. Nauk. SERiA*, t. XII, z. 1, 48-52.
 Friedman M. 1957: A Theory of Consumption Function. Princeton University Press, Princeton.
 Hall R.E., Taylor J.B. 2005: Makroekonomia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Keynes J.M. 2003: Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza. PWN, Warszawa.

Modigliani F. 1986: Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations. *American Economic Review*, vol. 76, 3, 297-313.

Snowdown B., Vane H.R. 2005: Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, Northampton, USA.

Summary

The article presents dependence between revenues and structure of consumption in households in Poland. The analysis was made on the basis of household budget surveys in the span of 2006-2009. The author examined revenues and structure of expenditures, including expenditures on food and non-alcoholic beverages, in 6 types of households: of employees in manual labour positions, employees in non-manual labour positions, farmers, the self-employed, retirees and pensioners.

Analysed household's types differ in relation to structure of expenditures as well as to expenditures on food and non-alcoholic beverages to total expenditures ratio. The lowest level of this ratio occurred in household of the highest revenues.

Adres do korespondencji:

dr Monika Utzig
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 40 37
e-mail: monika_utzig@sggw.pl